کدهای اخلاق پژوهش در تجربه‌های زیستهٔ نخبه‌گان علوم اجتماعی

دکتر فاطمه جمیلی کهنه شهری، سمانه سادات سدیدپور*

گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا(س)

(تاریخ دریافت:92/11/13، تاریخ پذیرش، 93/02/22)

چکیده

زمینه: آسیب‌شناسی نهاد علم درگزارش‌های داخلی بیانگر شکاف میان وضعیت موجود و اخلاق حرفه‌ای مطلوب است. به منظور دریافت کدهای اخلاق پژوهش نخبه‌گان با تأکید بر خود- دریافته آنان، پژوهش حاضر درصدد دستیابی به دغدغه‌های تجربه شده، و کدگذاری و دسته‌بندی آنها با رویکردی بومی است.

روش: روش پژوهش حاضر تلفیقی از رویکردهای کیفی- کمی است. جامعه مورد مطالعه شامل 182 نفر از استادان و دانشجویان دکتری یا به عبارتی، نخبه‌گان رشته علوم اجتماعی در هشت دانشگاه دولتی شهر تهران، اصفهان و شیراز است. نمونه‌گیری از نوع در دسترس و حجم آن تعداد 130 نفر بوده است. داده‌ها با ابزار پرسشنامه و پرسش باز پاسخ گردآوری و با تکنیک تحلیل محتوای کیفی مورد تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها: براساس یافته‌ها، صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش به‌ترتیب، ضعف امانت‌داری 63 %، ضعف صداقت 21 %، و میانمایگی مدیریت پژوهشی 16% بوده است. میزان بیشتر دغدغه تجربه شده نخبه‌گان در جامعه علمی که با آن سرو کار دارند به ضعف مناسبات و اخلاق فردی عاملان پژوهشی (84%) و میزان کمتر آن به ساختار مدیریت پژوهشی(16%) نسبت داده شده و از این رو، تأکید بر سطح خرد بوده است.

نتیجه‌گیری: با تبدیل صفات سلبی به صفات ایجابی، کدهای اخلاق پژوهش به ترتیب به امانت‌داری حرفه‌ای، صداقت حرفه‌ای و مدیریت عقلانی اختصاص یافته است.

کلیدواژگان: *کدهای اخلاق پژوهش، تجربه‌های زیسته، نخبه‌گان*

سرآغاز

یکی از مهم‌ترین چالش‌های قرن بیست‌ویکم در جوامع پیشرفته به عرصه اخلاق و پایبندی به اصول آن اختصاص دارد که در انواع آشفتگی‌های اجتماعی در قالب وضعیت آنومیک، نارسایی‌های سیاسی در قالب بحران‌های دموکراسی، بحران کارایی در تأمین عدالت اجتماعی، بحران در هویت و معنایابی در حوزه فرهنگی بروز کرده است(1). نگرانی‌های موجود در علوم پزشکی و تحقیقات دارویی در رابطه با مسئله اخلاق و رعایت حقوق آزمودنی‌ها و به‌طور خاص، زمزمه‌هایی که از آزمایش‌های مخفیانه روی اسرا در هنگام جنگ جهانی دوم به گوش می‌رسید، زمینه تشکیل کمیته‌های اخلاق در پژوهش را فراهم نمود. این مهم با ارائه بیانیه هلسینکی[1] در سال 1947، مبحثی بنام اخلاق در پژوهش[2] و به ویژه در پژوهش‌های پزشکی را به گونه‌ای رسمی‌تر بنا نهاده است(2). با رشد فزاینده تحقیقات در جهان و بالارفتن اهمیت منزلت محققان و لزوم آراستگی مختارانه ایشان به فضایل اخلاقی، هم چنین باگسترش روی‌آوری به دانشگاه و آموزش عالی در جامعه، پایبندی به اخلاق در پژوهش به‌عنوان یکی از ارکان مهم برای حفظ و

* نویسنده مسؤول: نشانی الکترونیکی: Sama.sadid@ gmail.com

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

توسعه منزلت علم و دانشمندان مورد توجه قرار گرفته است (3و 4).

با مروری بر گزارش‌های پژوهشی داخل و خارج از کشور که به آسیب‌شناسی علم و اخلاق پژوهش توجه دارند، می‌توان دریافت که رعایت هنجارهای علمی در محافل دانشگاهی جامعه ما با مشکل روبه‌رو است. هم چنین بررسی وضعیت اجتماع علمی رشته علوم اجتماعی نشان می‌دهد که در این رشته دانشجویان به شکل مؤثر تربیت نمی‌شوند؛ اساتید و پژوهشگران همکاری‌های پژوهشی اندکی با یکدیگر دارند و ارتباطات و تعاملات بین آنان در سطوح سازمانی و انجمنی پایین است؛ روابط غیررسمی خصمانه نسبت به دانشجویان ساعی در برخی کلاس‌های تحصیلات تکمیلی وجود دارد؛ در تصمیم‌گیری‌های نهایی هنگام انتشار مقالات، تضاد علایق به‌وجود می‌آید و روابط در این زمینه تأثیرگذار است؛ اساتید در اتاق‌های جداگانه و همچون جزایر جدا از هم زندگی می‌کنند. هم چنین پژوهش‌ها نشان می‌دهند زنگ خطر وجدان کاری در نظام آموزشی به صدا درآمده است و این در حالی است که مقامات دانشگاهی نظارت دقیق ندارند؛ با این وجود از پژوهشگران انتظار می‌رود از غرور و یأس اجتناب کنند. عدم رعایت فروتنی و برتری طلبی نخبگان در اجتماع علمی مسأله‌ساز بی‌صداقتی علمی در میان دانشجویان و دانش آموزان رایج شده است؛ با وجود میل بیشتر پژوهشگران به صداقت، در عمل، مسائل اخلاقی مراعات نمی‌شود به‌طوری‌که سرقت ادبی و عدم احترام به مالکیت معنوی، پژوهش‌ها را تحت تأثیر قرار داده است(5- 22). این مجموعه مسائل به مانند هنجارشکنی در کار علم، در مؤلفه‌هایی همچون؛ عدم حفظ حرمت آزمودنی، انتخاب نفع فردی، سهل‌انگاری و راحت‌طلبی، قضاوت عجولانه، غرور، برتری‌طلبی، سرقت علمی، دروغ، حسادت و ریاکاری، قابل طرح است. ولی از طرف دیگر، در تفکری که نسبت به نقض قوانین اخلاقی در علم وجود دارد، پژوهش در مورد مسائل غیراخلاقی در علم، با بازتاب‌های منفی مواجه است که این خود یکی از موانع مهم در برابر پیشرفت علمی به شمار می‌آید. هم‌چنین عدم بررسی این موانع در حقیقت پوششی بر نادرستی رفتار دانشمندان خواهد بود. تاریخ علم نشان می‌دهد سخت‌ترین قدم در بررسی‌های علمی، تصمیم و اقدام به پژوهش بوده است. همانند سایر نهادها، علم نیز ایده‌ها، ارزش‌ها و معیارهایی را داراست که به عنوان رفتار میان نهادهای مرتبط مورد توجه است. معیارهایی که الگوهای رفتاری را به لحاظ فنی و اخلاقی تعیین می‌کنند باید به مثابه یک چارچوب، آن چه را که الگوی رفتاری فنی و اخلاقی است، آن چه را که در اولویت قرار دارد، آن‌چه که مجاز و آن چه که ممنوع شمرده می‌شود، معرفی نماید(17).

به منظور ترویج و رعایت هنجارهای اخلاقی در هر رشته، انجمن‌های علمی به وضع کدهای اخلاقی پرداخته اند. در رشته جامعه‌شناسی، تأکید انجمن جامعه‌شناسی آمریکا بر چهار اصل کلی صلاحیت حرفه‌ای[3]، صداقت[4] و مسئولیت حرفه‌ای[5] و علمی، احترام به حقوق مردم و احساس مسئولیت اجتماعی[6] است (23). تأکید انجمن بین المللی جامعه‌شناسی بر جامعه‌شناسی به‌عنوان یک رشته مطالعات علمی و عملی، شیوه‌های پژوهش[7]، رعایت اخلاق در زمینه انتشارات، جمع‌آوری داده‌ها، و استفاده علمی بیشتر از نتایج داده‌هاست(24). تأکید انجمن جامعه‌شناسی انگلستان بر صداقت حرفه‌ای، روابط و مسئولیت‌ها و شفاف‌سازی تعهدات، نقش‌ها و حقوق است(25). تأکید انجمن جامعه‌شناسی ایرلند بر صلاحیت حرفه‌ای، صداقت، مسئولیت حرفه‌ای و علمی، احترام به حقوق مردم، شرافت[8] ، تنوع[9] و مسئولیت اجتماعی است(26). تأکید انجمن جامعه‌شناسی استرالیا بر صداقت حرفه‌ای، تمرین اخلاقی شرکت‌کنندگان در پژوهش، تحقیقات قراردادی، مشتریان، و حامیان مالی، تحقیقات دانشجویی، تألیف و تصنیف است (27).

از آنجا که گزارش‌های داخلی بیانگر برخی اختلالات ارتباطی در میان نخبه‌گان علمی است، عدم رعایت هنجارهای علمی و به عبارتی ضعف پای‌بندی به اصول اخلاق پژوهش یکی از عوامل عمده اختلالات مذکور قلمداد می‌شود (5، 8 و20 -22). همچنین، شکاف میان وضعیت موجود و اخلاق حرفه‌ای مطلوب، ضعف تعاملات میان استاد و دانشجو بیانگر روش زندگی جدید در علم است که مقابله با آن نیازمند مهارت‌های پژوهشگران در مدیریت اضطراب و مدیریت زمان است. در نهایت، این پژوهشگر است که می‌تواند ملاحظات اخلاقی را در نظر بگیرد یا برخلاف آن عمل کند(28-32). بر این اساس، دستاوردهای

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

جدول 1: ویژگی جمعیت شناختی گروه نمونه

ویژگی نخبه‌گان علوم اجتماعی	نما	میانه	کمترین مقدار	بیشترین مقدار
سن	30 - 39 سال		زیر سی سال	بالای 60 سال
جنس	مرد	-	-	-
وضعیت تأهل	متأهل	-	-	-
تعداد فرزند	بدون فرزند	یک تا دو فرزند	بدون فرزند	چهارفرزند و بیشتر
وضعیت اشتغال	شاغل	-	-	-
دانشگاه محل فعالیت	تهران	-	-	-
رضایت از درآمد	کمی‌راضی هستم (60/4%)	کمی‌راضی هستم	-	-
تعداد مقالات علمی- پژوهشی	3- 15 مقاله	3- 15 مقاله	کمتر از 3 مقاله	51 مقاله و بیشتر
تعداد طرح پژوهشی	کمتر از 2 طرح به عنوان مجری	2- 4 طرح به عنوان مجری	کمتر از 2 طرح به عنوان مجری	بیشتر از 11 طرح به‌عنوان مجری
تعداد کتاب	کتاب ندارد(2/ 45 %)	کتاب ندارد(2/ 45 %)	0	بیش از 4 کتاب
مرتبه علمی	استادیار	-	-	-

برای داده های رتبه ای استفاده از میانه و برای داده های اسمی شاخص نما (مد) مناسب است(38).

پژوهش‌های پیشین این پرسش کلی را در ذهن فرا می‌خواند که «هنجارهای علمی و پایبندی به اصول اخلاق پژوهش در چه زمینه‌هایی دچار ضعف بوده است»؟ از آنجا که تلاش رشته علوم اجتماعی و به ویژه رویکردهای پژوهشی جامعه‌شناختی بیشتر به شناسایی مسائل اجتماعی اختصاص دارد و دستاوردهای پژوهشی آن ظرفیت سیاست‌گذاری برای اصلاحات اجتماعی را نیز داراست، پژوهش حاضر درصدد است تا پرسش کلی را به طور خاص در رشته علوم اجتماعی از نگاه عاملان پژوهشی مورد تفحص قرار دهد و به تعیین کدهای اخلاق پژوهش در نمونه مورد بررسی بپردازد. بدیهی است که یافته‌های آن بخشی از طرح جامعی است که کلیه رشته‌ها را باید دربرگیرد و قصد تعمیم ندارد.

روش

برای تعیین روش پژوهش، بررسی نقطه نظرها درباره نحوهٔ تعیین معیارهای اخلاق پژوهش ضروری است. برخی از پژوهشگران رعایت اخلاق و نظارت بر آن را با رویکردی درونی مورد ملاحظه قرار می‌دهند؛ برخی این وظیفه را به نظارت بیرونی و کمیته‌های اخلاق محول می‌کنند؛ و نگاه سوم حالتی میانه دارد و ترکیبی از هر دو نوع نظارت درونی و بیرونی است (4، 14 و 33-37). پژوهش حاضر با تأکید بر نگاه سوم به مرحله بسیار مقدماتی از انجام طرحی جامع برای تعیین کدهای اخلاق پژوهش اختصاص دارد که طی آن از رویکرد روشی استقرایی- قیاسی بهره‌برداری می‌شود به عبارتی، روش پژوهش حاضر تلفیقی از رویکردهای کیفی- کمی است .

جامعه مورد مطالعه، شامل 182 نفر از استادان و دانشجویان دکتری (نخبه‌گان رشته علوم اجتماعی) در هشت دانشگاه دولتی در 3 شهر (تهران دانشگاه‌های دولتی تهران، علامه‌طباطبایی، تربیت مدرس، الزهرا(س)، خوارزمی و شهید بهشتی)، شیراز (دانشگاه شیراز) و اصفهان (دانشگاه اصفهان)) بود. به منظور انتخاب نمونه پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری در دسترس، تعداد 130 نفر نخبه از جامعهٔ مورد نظر انتخاب شدند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نخبه‌گان علوم اجتماعی برحسب نما، میانه، و کمترین و بیشترین مقدار در جدول 1 آمده است.

برای داده‌های رتبه‌ای استفاده از میانه و برای داده‌های اسمی شاخص نما (مد) مناسب است(38).

ابزار پژوهش پرسشنامه با پرسش‌های باز پاسخ است. شیوه اجرا به این ترتیب است که ابتدا تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

اجتماعی درمورد دغدغه‌های پژوهشی و مناسباتی با جامعه علمی که با آن سروکار دارند گردآوری می‌شود. پرسش اصلی عبارت است از:

«لطفا تجربه خود را از مواردی که عدم پای بندی به اخلاق پژوهش موجب ناراحتی شما گردیده است، بدون ذکر نام، توضیح دهید.»

نخبه‌گان مجازاند تا به سه تجربه در این زمینه اشاره کنند. سپس با بهره‌برداری از تکنیک تحلیل محتوای کیفی، داده‌های کیفی کدگذاری و دسته‌بندی شده و به این ترتیب صفات سلبی اخلاق پژوهش استنتاج می‌شود. در انتها با تبدیل صفات سلبی به صفات ایجابی، کدهای اخلاق پژوهش نمونه مورد بررسی دریافت می‌گردد.

واحد مشاهده فرد ، سطح تحلیل میانه و داده‌های کیفی به تفکیک دانشگاه ها با استفاده از ابزار SPSS مورد تحلیل قرار می‌گیرد. اعتبار یافته ها از طریق مشورت با اساتید، اجرای کیفی آن و جلب اعتماد پاسخ گویان به اهمیت یافته ها تامین می‌گردد.

یافته‌ها

در این بخش، روند کد گذاری، کدهای اخلاق پژوهش برحسب صفات سلبی در کل و به تفکیک دانشگاه‌ها در جداول و نمودارها ارائه می‌گردد. تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم اجتماعی در مورد عدم رعایت اخلاق پژوهش در جامعه علمی‌که با آن سروکار دارند، طی چهار مرحله کدگذاری و دسته‌بندی شده است:

چنان‌که در جدول 2 ملاحظه می‌شود، چهار مرحله کد گذاری داده‌های کیفی عبارت اند از:

1- کدگذاری باز: در این مرحله، متن انضمامی تجربه‌های زیسته در 14 ویژگی کد گذاری باز شده اند که عبارتند ازسرقت ادبی، سرقت کار پژوهشی، سرقت ایده، ضعف صلاحیت تخصصی، کاغذ بازی، رابطه بازی، نظارت غیر علمی، داده‌سازی، مقاله سازی، پایان نامه سازی، مقاله تکراری، تحریف و جعل

جدول2: روند کدگذاری تجربه های زیسته نخبه گان علوم اجتماعی برحسب کدگذاری باز، کدگذاری محوری، مقوله ها (صفات سلبی) و کدهای اخلاق پژوهش (صفات ایجابی)

1- **کدگذاری باز**	2- **کدگذاری محوری**	3-**مقوله ها (صفات سلبی)**	4. **کدهای اخلاق پژوهش (صفات ایجابی)**
سرقت ادبی سرقت کار پژوهشی سرقت ایده	سرقت علمی	ضعف امانت داری	امانت داری حرفه ای
داده سازی مقاله سازی پایان نامه سازی مقاله تکراری تحریف و جعل واقعیت اعتبار علمی‌سازی بی عدالتی در داوری	تقلب	ضعف صداقت	صداقت حرفه ای
ضعف صلاحیت تخصصی کاغذ بازی رابطه بازی نظارت غیرعلمی	مدیریت رابطه محور	میانمایگی مدیریت پژوهشی	مدیریت عقلانی

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

جدول3: توزیع فراوانی و درصد تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم‌اجتماعی برحسب کدگذاری‌ها و موقعیت‌رخداد آنها

درصد	فراوانی	موقعیت	کدگذاری باز ⟷	فراوانی	درصد	کدگذاری ها	فراوانی	درصد	موقعیت	فراوانی	درصد
16/66	2	در پایان نامه							در پایان‌نامه	5	8/7
8/33	1	در مقاله									
16/66	2	در تالیف									
16/66	2	درترجمه	سرقت ادبی	12	21/05				در مقاله	27	47/36
8/33	1	در جزوه									
33/33	4	عمومی							در کتاب	8	14/03
61/54	24	در مقاله			66/66	کد محوری:					
7/7	3	در پایان نامه				سرقت علمی	57	63	در طرح	6	10/52
10/26	4	در طرح	سرقت	38		مقوله:					
10/26	4	در کتاب	کارپژوهشی			ضعف امانت داری			در حق الزحمه	2	3/5
5/13	2	در حق الزحمه				کد اخلاق پـژوهش: امانـت داری					
5/13	2	عمومی				حرفه ای			در جزوه	1	1/7
33/33	2	در مقاله			12/28						
33/33	2	در طرح							دراینترنت	1	1/7
16/7	1	در اینترنت	سرقت ایده	7							
16/7	1	عمومی							عمومی	7	12/28
			جمع	57	100				جمع	57	100
5/3	1	در پایان نامه	پایان نامه سازی	1	5/3				در مقاله	6	31/58
10/5	2	در مقاله	مقاله تکراری	2	10/5						
5/3	1	در مقاله	مقاله سازی	1	5/3						
5/3	1	در پایان نامه	داده سازی	2	10/5				درپایان نامه	4	21/05
5/3	1	عمومی									
10/5	2	در پایان نامه	تحریـــف و جعـــل	7	36/8						
5/3	1	در کتاب	واقعیت			کد محوری:	19	21	در کتاب	1	5/3
						تقلب					
10/5	2	در مقاله	اعتبار سازی	4	21/05	مقوله:			در طرح	4	21/05
10/5	2	در طرح				ضعف صداقت					
5/3	1	در مقاله	ضعف داوری علمی	2	10/5	کد اخلاق پژوهش:					
5/3	1	عمومی				صداقت حرفه ای			عمومی	4	21/05
			جمع	19	100				جمع	19	100
21/43	3	در طرح	ضـــعف‌صـــلاحیت	5	35/71				در پایان نامه	3	21/43
7/14	1	در مقاله	علمی								
7/14	1	عمومی							در مقاله	2	14/29
7/14	1	در مقاله	کاغذ بازی	3	21/43	کد محوری:	14	16			
7/14	1	در پایان نامه				مدیریت رابطه محور			در طرح	8	57/14
7/14	1	در طرح				مقوله:					
28/58	4	در طرح	رابطه بازی	5	35/71	میانمایگی مدیریت پژوهشی			عمومی	1	7/14
7/14	1	در پایان نامه				کد اخلاق پژوهش:					
7/14	1	در پایان نامه	ضـــعف نظـــارت علمی	1	7/14	مدیریت عقلانی					
			جمع	14	100	جمع کل	90	100	جمع	14	100

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

واقعیت، اعتبار علمی سازی و بی‌عدالتی در داوری.

2- کد گذاری محوری: در این مرحله، مشترکات کد گذاری‌های باز در سه کد محوری دسته‌بندی شده است که عبارتند از سرقت علمی، مدیریت رابطه محور و تقلب.

3- مقوله ها (صفات سلبی): در این مرحله، از کدهای محوری، سه مقوله به عنوان صفات سلبی اخلاق پژوهش انتزاع می‌شود که عبارت اند از ضعف امانت‌داری، ضعف صداقت و میانمایگی مدیریت پژوهشی .

4-کدهای اخلاق پژوهش(صفات ایجابی): در این مرحله، برای تعیین کدهای اخلاق پژوهش پاسخ گویان، سه مقوله انتزاع شده (صفات سلبی) تبدیل به سه صفت ایجابی شده است که عبارت‌اند از امانت‌داری حرفه‌ای، صداقت حرفه‌ای و مدیریت عقلانی.

توزیع فراوانی کد گذاری‌های باز،کد گذاری‌های محوری، مقوله‌ها (صفات سلبی) و کدهای اخلاق پژوهش (صفات ایجابی) برحسب موقعیت رخداد درجدول 3،کدهای اخلاق پژوهش برحسب صفات سلبی در نمودار1، کدهای اخلاق پژوهش برحسب صفات سلبی به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای و دانشگاه محل فعالیت نخبه‌گان در جداول4 و 5 و نمودار 2 آمده است.

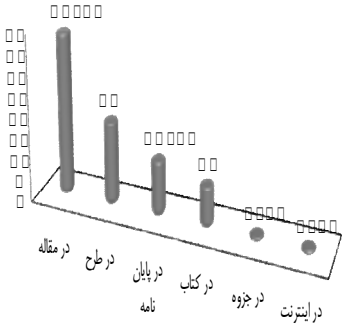

نمودار 1: توزیع فراوانی درصد صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش برحسب موقعیت کلی رخداد آن ها در فعالیت پژوهشی

چنان‌که در جدول 3 ملاحظه می‌شود، تجربه‌های زیسته نخبه‌گان برحسب کد محوری سرقت علمی، به ترتیب به کدهای سرقت کار پژوهشی (66/66%)، سرقت ادبی (21/05%)، سرقت ایده (12/28%) اختصاص دارد. برحسب کد محوری تقلب، به ترتیب به کدهای تحریف و جعل واقعیت (36/8%)، اعتبارسازی(21/05%)، مقاله تکراری، داده سازی و ضعف داوری علمی (هر یک 10/5 %)، پایان‌نامه‌سازی و مقاله سازی (هر یک 5/3%) اختصاص دارد. برحسب کد محوری مدیریت رابطه محور، به‌ترتیب به کدهای ضعف صلاحیت علمی و رابطه بازی (هریک 35/71%)، کاغذ بازی (21/43%)، و ضعف نظارت علمی (7/14%) اختصاص دارد.

نمودار 1 نیز بیانگر موقعیت رخداد صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش است و به ترتیب به تدوین و ارائه مقاله (38/89%)، اجرای طرح (20%)، پایان نامه (13/33%)، تالیف و ترجمه کتاب (10%)، و جزوه درسی و اینترنت (هریک 1/11%) نسبت داده شده است.

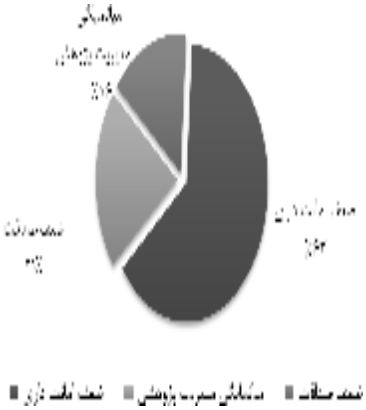

نمودار 2: توزیع فراوانی درصد کل تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم اجتماعی بر حسب صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش

در مجموع، تحلیل محتوای کیفی داده‌ها، برگرفته از خود-دریافته عاملان پژوهشی در نمونه مورد بررسی، بیانگر آن است که بیشتر صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش از دغدغه‌های استادیاران رشته‌های علوم اجتماعی متاهل انتزاع شده است که

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

جدول 4: توزیع فراوانی و درصد صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش به تفکیک دانشگاه ها

دانشگاه محل فعالیت	تجربه های زیسته نخبه گان علوم اجتماعی بر حسب صفات سلبی کد اخلاق پژوهش							
	ضعف امانت داری		ضعف صداقت		میانمـــایگی مـــدیریت پژوهشی		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
الزهرا(س)	9	15/79	2	10/5	2	14/28	13	14
اصفهان	1	1/75	2	10/5	4	28/6	7	8
تربیت مدرس	4	7/02	1	4/6	1	7/1	6	7
تهران	19	33/33	6	28/01	2	14/28	27	30
خوارزمی	0	0	1	4/6	2	14/28	3	3
شیراز	8	14/03	3	15/8	0	0	11	12
شهید بهشتی	3	5/27	2	10/5	0	0	5	6
علامه طباطبایی	13	22/81	2	10/5	3	21/42	18	20
جمع	57	63/3	19	21/1	14	15/5	90	100

از وضعیت درآمدی خود کمی راضـی‌انـد. در کدگـذاری بـاز، بـه ترتیب سرقت علمی، تقلب و مـدیریت رابطـه محـور، مهمتـرین دغدغه‌های تجربه شـده‌انـد. بـر ایـن اسـاس، کـدهای اخـلاق پـژوهش برحـسب صـفات سـلبی بـه ترتیـب، ضـعف امانـت داری(63%)، ضـــعف صـــداقت(21%) و میانمـــایگی مـــدیریت پژوهش(16%)؛ و بر حسب صفات ایجابی به ترتیب، امانـت‌داری حرفه‌ای، صداقت حرفه‌ای و مدیریت عقلانی انتزاع شـده اسـت. همچنین بر طبق نمودار 1، موقعیت کلـی رخـداد صـفات سـلبی کدهای اخلاق پژوهش به ترتیب در تدوین، ارائه و چاپ مقاله> در ارائه و اجـرای طـرح> در پایـان نامـه> در تـألیف و ترجمـه کتاب> در جزوه درسی = اینترنت مورد اشاره قرار گرفتـه اسـت (جدول 3 و نمودار 1و2).

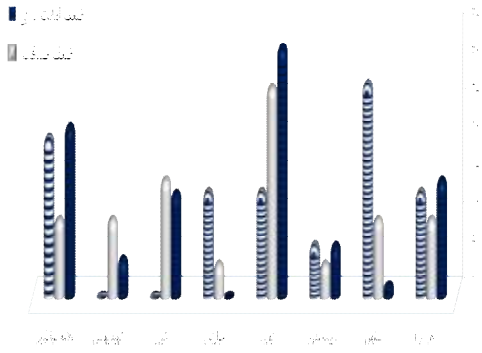

نمودار3: توزیع فراوانی درصد صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش به تفکیک دانشگاه ها

همان‌طورکه در جدول 4 و نمودار 3 ملاحظه مـی‌شـود، صـفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش برحسب مناسبات، اخلاق فردی و سـاختار مـدیریتی، بـه‌ترتیـب میـزان ضـعف آنهـا بـه تفکیـک دانشگاه‌ها به شرح زیر الویت‌بندی شده است:

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

ضعف امانت‌داری (ضعف مناسبات پژوهشی):

تهران> علامه طباطبایی> الزهرا(س)> شیراز> تربیت مدرس> شهید بهشتی> اصفهان

ضعف صداقت (ضعف اخلاق فردی):

تهران> شیراز> الزهرا(س)= اصفهان= شهید بهشتی= علامه طباطبایی> خوارزمی= تربیت مدرس

میانمایگی مدیریت پژوهشی (ضعف ساختار مدیریتی):

اصفهان> علامه طباطبایی> الزهرا(س)= تهران= خوارزمی> تربیت مدرس

چنان که ملاحظه می‌شود، وزن صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش برحسب ضعف مناسبات و اخلاق فردی بیشتر از ضعف ساختار مدیریتی بوده است و این یافته از نظر سیاستگذاری کلان پژوهشی قابل تأمل است.

نمودار 4: توزیع فراوانی درصد کل تجربه‌های زیسته نخبه گان علوم اجتماعی بر حسب صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش و به تفکیک دانشگاه‌ها

چنان که در جدول 4 و نمودار 3 و4 ملاحظه می‌شود، توزیع فراوانی درصد کل تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم اجتماعی، برحسب صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش و به تفکیک دانشگاه‌ها، به‌ترتیب دانشگاه تهران 30%، علامه طباطبایی 20%، الزهرا 14%، شیراز 12%، اصفهان 8%، تربیت مدرس 7%، شهید بهشتی 6%، و خوارزمی 3% بوده است. به این ترتیب، بالاترین میزان دغدغه‌های پژوهشی تجربه شده در نمونه مورد بررسی به ترتیب به دانشگاه‌های تهران> علامه طباطبایی> الزهرا(س)> شیراز> اصفهان> تربیت مدرس> شهید بهشتی> خوارزمی اختصاص داشته است(نمودار 4).

همچنین، در مورد هر یک از دانشگاه‌ها، تقدم و تأخر صفات سلبی کدهای اخلاق پژوهش در رشته‌های علوم اجتماعی بیانگر مشابهت‌هایی در میان دانشگاه‌های اصفهان و خوارزمی، دانشگاه‌های الزهرا(س) و علامه طباطبایی، و دانشگاه‌های شهید بهشتی و شیراز بوده است:

- دانشگاه اصفهان: میانمایگی مدیریت پژوهش> ضعف صداقت > ضعف امانت‌داری
- دانشگاه الزهرا(س) : امانت داری> میانمایگی مدیریت پژوهشی> ضعف صداقت
- دانشگاه شهید بهشتی: ضعف صداقت> ضعف امانت داری
- دانشگاه تربیت مدرس: میانمایگی مدیریت پژوهشی> ضعف امانت داری> ضعف صداقت
- دانشگاه تهران: ضعف امانت داری> ضعف صداقت> میانمایگی مدیریت پژوهشی
- دانشگاه خوارزمی: میانمایگی مدیریت پژوهشی> ضعف صداقت
- دانشگاه شیراز: ضعف صداقت> ضعف امانت داری
- دانشگاه علامه طباطبایی: ضعف امانت داری> میانمایگی مدیریت پژوهشی> ضعف صداقت

بحث

به منظور ترویج و رعایت هنجارهای اخلاقی در هر رشته، انجمن‌های علمی به وضع کدهای اخلاق پژوهش پرداخته‌اند (31-36). از این رو، برای شناسایی دغدغه‌های نخبه‌گان و تبدیل آنها به صفات ایجابی که همانا کدهای اخلاقی است، پژوهش حاضر به دریافت دغدغه‌های مذکور در سه سطح مناسبات پژوهشی (ضعف امانت‌داری)، اخلاق فردی (ضعف صداقت) و ساختار مدیریت پژوهشی (میانمایگی مدیریتی) در

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

نمونه مورد بررسی نائل آمده است. درچالش یافته‌ها با نتایج سایر تحقیقات به موارد زیر اشاره می‌شود:

ضعف عمده در مناسبات پژوهشی که با کد اخلاق پژوهش امانت‌داری حرفه‌ای معرفی شده است؛ با برخی از نتایج تحقیقات داخلی انطباق دارد (3، 11، 39 و40) .

ضعف عمده اخلاق پژوهش در تجربه‌های زیسته نخبه‌گان علوم اجتماعی، به مناسبات و عاملان پژوهشی، و اندکی نیز به ضعف ساختار مدیریت پژوهشی نسبت داده شده است و از این رو، بیشتر تجربه‌های زیسته آنان بر سطوح خرد تأکید دارد. ضعف عمده در مناسبات پژوهشی (کد امانت‌داری حرفه‌ای) و اخلاق فردی(کد صداقت حرفه‌ای) که موید تأکید یافته‌ها بر سطوح خرد است، با تأکیدات کدهای اخلاقی انجمن جامعه شناسی انگلستان، استرالیا و آلمان انطباق دارد؛ ولی تأکید انجمن جامعه شناسی آمریکا و ایرلند بر صلاحیت حرفه‌ای که به ساختار مدیریت پژوهشی ارتباط دارد، در مرتبه سوم کدهای اخلاق در پژوهش حاضر بوده است (23- 27).

میانمایگی مدیریت پژوهشی به عنوان صفت سلبی کد اخلاق پژوهش مبتنی‌بر رابطه بازی، کاغذبازی و ضعف صلاحیت و نظارت علمی است با یافته‌های مربوط به گروه‌های منفعت محور که در برخی دیدگاه‌ها و گزارش های داخلی مورد اشاره قرار گرفته‌اند، انطباق دارد. از این رو، مدیریت عقلانی به‌عنوان صفت ایجابی کد اخلاق پژوهش انتزاع شده است. عقلانیت در این رابطه ناظر بر عقلانیت ارزشی به لحاظ اهداف اخلاقی در ساختار مدیریتی است و نباید با عقلانیت ابزاری یا تکنیکی به لحاظ رویکرد حسابگرانه که مولد گروه‌های منفعت محور است اشتباه شود(9).

براساس یافته‌ها، سیاستگذاری‌های پژوهشی زیر پیشنهاد می‌شود:

مهم‌ترین دستاورد پژوهش حاضر تأکید بر امانت‌داری حرفه‌ای در مناسبات پژوهشی است. از آنجا که ضعف ساختار مدیریت در دغدغه های نخبه‌گان کمتر مورد اشاره قرار گرفته است، تقویت هنجارهای اخلاقی- ارتباطی درون سازمانی پیشنهاد می‌شود.

ارائه معیارهای اخلاق پژوهش مستلزم شناسایی نقاط قوت و ضعف در مناسبات، اخلاق فردی و ساختار مدیریتی است. این مهم از طریق معیارهای دولتی[16] ممکن است نتیجه عکس به بار آورد(17). فعال شدن همه جانبه گستره پژوهش در انجمن‌های علمی، ارتباط دانشگاه با صنعت و دریافت دغدغه‌های تجربه شده نخبه گان در رشته‌های مختلف و متناسب با مقتضیات دانشگاه‌ها با رویکردی استقرایی- قیاسی ضروری است؛ از این رو پیشنهاد اصلی عبارت است از پرهیز از تعمیم‌های نابجا و قضاوت‌های عجولانه در فرایند تحقیق و نیز پرهیز از ارائه معیارهای دولتی برای ارائه الگوی رفتار پژوهشی که فاقد چالش‌های ارزشی با عاملان پژوهشی است؛ چرا که ضمانت اجرای اخلاق پژوهش از طریق هنجارهای فرهیخته دانشگاهی بهتر تأمین می‌شود. این مهم مستلزم شناسایی پارادایم علم در عرصه‌های مختلف و توسعه آن با رویکرد نظریه‌پردازی برای تقویت باورهای علمی به تأثیر اخلاق در امر پژوهش است.

رعایت امانت‌داری در بسیاری از احادیث و روایات اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است(41و 42). چنان‌که از معصوم(ع) نقل است: مَنْ لا أَمانَةَ لَهُ لا ایمانَ لَـهُ؛ کسی که امانت‌دار نیست، ایمان ندارد(43). با توجه به زمینه‌های ارزشی دینی در جامعه، تقویت و تعمیق اعتقادات دینی در امر پژوهش پیشنهاد می‌شود.

از آنجا که اکثر دغدغه‌های پژوهشی از سوی استادیاران مطرح شده است، به نظر می‌رسد این یافته بیانگر نابرابری در اقشار علمی (استادیار نسبت به دانشیار و استاد تمام) است و از این رو، بررسی عمیق‌تر آن پیشنهاد می‌شود.

به منظور دستیابی به وضعیت مطلوب و نزدیک‌تر شدن نظر و عمل به یکدیگر، بررسی گسست اخلاق نظری و عملی در امر پژوهش پیشنهاد می‌شود.

نتیجه‌گیری

به منظور دریافت کدهای اخلاق پژوهش نخبه گان علوم اجتماعی، به تحلیل محتوای کیفی تجربه‌های زیسته که برگرفته از خود-دریافته آنان نسبت به دغدغه‌های پژوهشی در جامعه علمی که با آن سروکار دارند بوده است، در نمونه مورد بررسی پرداخته‌ایم. با تبدیل صفات سلبی به صفات ایجابی، کدهای اخلاق پژوهش به ترتیب، کد امانت‌داری حرفه‌ای، کد صداقت

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

حرفه‌ای، و کد مدیریت عقلانی بوده است. یافته‌ها بیانگر آن است که ضعف عمده در مناسبات پژوهشی و اخلاق فردی موید تأکید نخبه گان بر سطوح خرد است که با اکثر گزارش های داخلی و نیز تأکیدات کدهای اخلاقی در اکثر انجمن‌های جامعه‌شناسی خارجی انطباق دارد. هم چنین، مدیریت عقلانی ناظر بر عقلانیت ارزشی است به طوری‌که عقلانیت ابزاری از جمله صفات سلبی در مدیریت پژوهشی دریافت شده است. یافته‌های پژوهش حاضر نقطه عزیمت طرحی جامع برای تعیین معیارهای رفتار پژوهشی در کلیه رشته‌های علمی خواهد بود.

سپاسگزاری

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند که از همکاری کلیه استادان و دانشجویان دکتری رشته علوم اجتماعی به ویژه جناب آقای دکتر زاهد زاهدانی و جناب آقای دکتر ربانی و نیز از سرکار خانم دکتر منصوره اعظم آزاده صمیمانه سپاسگزاری نمایند.

واژه‌نامه

بیانیه هلسینکی	1. Declaration of Helsinki
اخلاق پژوهش	2. Research ethics
صلاحیت حرفه‌ای	3. Professional Competence
صداقت	4. Integrity
مسئولیت حرفه‌ای	5. Professional Responsibility
مسئولیت اجتماعی	6. Social Responsibility
شیوه‌های پژوهش	7. Research procedures
شرافت	8. Dignity
تنوع	9. Diversity
توصیفات روشنگرانه	10. Insightful description
بومی سازی	11. Indigenous
تجربه زیسته	12. Lived experience
خود -دریافته	13. Self- given
نخبه	14. Elite
معیارهای دولتی	15. Standards governing

منابع

1. Giddens A. (1999). The third, the social democratic reconstruction. Translated by: Sabori Kashani M. (1998). Tehran: Nei Publication. P. 43. (In Persian).
2. Karami KH. (2001). Ethical principals in research. Journal of Jondi Shapour; 31: 46. (In Persian).
3. Ferasatkhah M. (2006). Code of ethics to promote higher education, place and mechanism of professional ethics in science. Ethics in Science & Technology; 1(1): 13-27. (In Persian).
4. Hatami H, Hatami M, Rezazade Azari M. (2008). A survey of the principles of ethics and medical ethics at the deeds of ancestors. Journal of Teb & Tazkieh; 16(1, 2): 82-95. (In Persian).
5. Mohseni M. (1993). Science sociology: sience and technology society. Tehran: Tahori Publication. P. 34. (In Persian).
6. Ghazi-Tabatabaii SM, Vadadhir AA. (2001). Normative and moral bias in academic research: a comparative study of the graduate students in Iran. Journal of Tabriz University; 44(180, 181): 187-226. (In Persian).
7. Khaleghi M. (2002). The value of the material and divine young Iranians, the factor affecting it and its brelation to some cultural syndrome. Cultural research; 7(3): 107-158. (In Persian).
8. Ghaneii-Red MA. (2006). Situation of scientific society in social science; (27): 27-56. (In Persian).
9. Alizade- Khaledi M. (2010). Relation between wisdom and innovation in higher students. [MA thesis]. Tehran: Alzahra University. (In Persian).
10. Shiravani A. (2001). Ethics in research: challenges of result publication. Research in Medical Science; 6(4): 284-286. (In Persian).
11. Abdollahi M. (2002). Function of scientific associations in development of science and ethics. Journal of Iranian Sociology; 4 (1): 47-63. (In Persian).
12. Zandipoor T. (2005). Pathology of work ethics and culture. Counseling researches; 4 (16): 47-62. (In Persian).
13. Ogilvie J, Stewart A. (۲۰۱۰). The Integration of Rational Choice and Self-Efficacy Theories: A Situational Analysis of Student Misconduct .Australian & New Zealand Journal of Criminology; 43 (1): 155- 130.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

14.Tabeii SZ, Mahmmodian F. (2007). Ethics in research. Ethics in Science & Technology; 2 (1, 2): 49-54. (In Persian).

15.Islami SH. (2009).the issue of referencing to contemporaries in the light of ethics in research . Strategy for Culture. 2 (8, 9): 21-38. (In Persian).

16.Farhud DD. (2010). Academic ethics in education and research. Ethics in Science & Technology; 5 (3, 4): 1-4. (In Persian).

17.Merton RK. (1976). Sociological ambivalence and other essays. London: A Division of Macmillan Publishers. P.101-122.

18.Jensen LA, Arnett J, Feldman S, Cauffman E. (2002). It's wrong, but everybody does it: academic dishonesty among high school and college students. Contemporary Educational Psychology; 27 (2): 209-228.

19.Gholami AR. (2009). Organizational ethics: problems, barriers and strategies. Quarterly of Polis Organization Development; 25: 65. (In Persian).

20.Shu L, Gino F, Bazerman MH. (2011). dishonest deed, clear conscience: when cheating leads to moral disengagement and motivated forgetting. Personality and Social Psychology Bulletin; 37(3): 330-349.

21.Boser S. (2006). Ethics and power in community-campus. Partnerships for Research Action Research; 4(1): 21-29.

22.Saki R. (2011). Ethics in educational researches and its components. Ethics in Science & Technology; 6(2): 47-56. (In Persian).

23.ASA Code of Ethics. (2011). Available at: http:// www. asanet. org / about/ ethics. cfm. Accessed: 2 Dec 2012

24.Code of Ethics approved by the ISA Executive Committee. (2008). Available at: http:// www. isa-sociology. org /about / isa_code_ of_ ethics.htm. Accessed: 2 Dec 2012.

25.Statement of ethical practice for the British sociological association. (2004). Available at: http: // www .britsoc.co.uk /media/27107/ Statement of Ethical Practice. pdf. Accessed: 8 May 2010.

26.Ethical Guidelines Sociological Association of Ireland. (2010). Available at: http:// www. sociology. ie /docstore/ dls / pages_list /3_sai_ ethical_ guidelines. pdf. Accessed: 30 May 2011.

27.The Australian Sociological Association: Codes of ethics. (2009). Available at: http: // www. tasa. org.au /docs/ public/ 2003/ 161103 %20 Ethical% 20 Guidelines % 20 Final. pdf. Accessed: 30 May 2011.

28.Azizy N. (2009). Professional ethics in higher education: review on strategies of ethical standards recovery. Strategy for Culture. 2 (8, 9): 21-38. (In Persian).

29.Ghaneirad MA, Ibrahim- Abadi H. (2010). The impact of social structure on the performance of students. Journal of Higher Education; 2 (4): 1-27. (In Persian).

30.Rabbani A, Rabbani R, Hemati R, Ghazi- Tabatabaii M, Vadadhyr AA. (2011). New ways of producting knowledge tillage, sociological reflection on the development of ethical standards and conduct in other words. Ethics in Science & Technology; 6(1): 12-24. (In Persian).

31.Erfan-manesh MA, Didegah F. (2012). Research the causes of anexiety among researchers and faculty memders are: literature review. National Studies on Librarianship and Information Organization; 1 (89): 58. (In Persian).

32.Larigani MB, Zahedi F, Asghari F. (2004). Ethics in genetical researches. Journal of Diabetes and Metabolism; 4: 71-82. (In Persian).

33.Khaleghi N. (2008). Research ethics in social sciences. Ethics in Science & Technology; 3 (1, 2): 83-92. (In Persian).

34.Vadadhyr AA. (2008). Ethical behavior principles in scientific work. Ethics in Science & Technology; 3(3, 4): 6-17. (In Persian).

35.Shakeri-Nia I. (2011). Moral distress: hidden psychological stress in nursing. Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine; 4(3): 26-37. (In Persian).

36.Ghazi- Tabatabaii M, Vadadhyr AA. (2007). Sociology of science and technology, reflecting the recent developments in the sociology of science. Social Science; 31: 125-142. (In Persian).

37.Khanmohammadi H, Bagheri M. (2010). The design of conceptual model is based on the idea of the supreme leader of the Islamic Republic of Iran. The Journal of Strategic Management; 4(1): 5-40. (In Persian).

38.Delavar A. (2006). Applied probability and statistics in psychology and educational sciences. Tehran: Roshd Publication. P. 32. (In Persian).

39.Pournaghdi B. (2009). Rthics in information technology and communication pathology ethics. Ethics in Science & Technology; 4(1, 2): 21-28. (In Persian).

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]

40.Ghaneii-Rad MA, KHosro-Khavar F. (2011). Subjectivity of the leading researchers on the basis of the scientific community in Iran. Higher Education of Iran; 3(4): 7-34. (In Persian).

41.Tamimi –Amedi AV. (517 IC). Ghorar al Hekam va Dorar al Kalem. Translated by: Rasoli –Mahalati SH. (1999). Tehran: Islamic Culture Publication. P. 32-79. (In Persian).

42.Kalini MBY. (329 IC). Kaffi Principals. Translated by: Mostafavi J. (1993). Tehran: Valiasr Publication. P. 104. (In Persian).

43.Majlesi MB. (1070 IC). Bahar al- Anvar. Translated by: Mosavi-Hamedani. (1987). Tehran: Dar al-Kotob Islami. P. 208. (In Persian).

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-09-14]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1393.9.4.11.1]